

ÂKİFZÂDE ABDURRAHİM EFENDİ VE “MİR’ÂTÜ’N-NÂZİRİN” ADLI ESERİ BAĞLAMINDA TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ*

Nuran ÇETİN**

Özet:

İlk çağlardan beri muhtelif medeniyetlere ev sahipliği yapan Amasya, Anadolu coğrafyası üzerinde yer alan köklü şehirlerden biridir. Amasya'nın tarihî dokusuna bakıldığında, mezkûr kentte çok sayıda ilim, fikir sanat ve devlet adamının yetiştiği anlaşılmaktadır. Bu anlamda Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başında yaşayan Âkifzâde Abdurrahim Efendi müderrislik, mütefekkirlik ve mutasavvıflık yönü ile Amasya'nın yetiştirdiği önemli şahsiyetlerden biridir.

Bu makalede, eserleri ve icrâ ettiği görevleri ile iyi bir ilmî birikime sahip olan Âkifzâde Abdurrahim Efendi ve onun tasavvufa dair kaleme aldığı *Mir'âtü'n-nâzırîn* adlı eseri tanınmaya çalışılacaktır. Bu amaca yönelik olarak ele alınan makale, giriş ve iki bölümden oluşacaktır. Birinci bölümde Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin hayatı ve eserlerine, ikinci bölümde ise *Mir'âtü'n-nâzırîn*'deki tasavvufî görüşlerine yer verilecektir. Sonuç kısmında ise konuyla ilgili bir değerlendirme yapılacaktır.

Anahtar kelimeler: Amasyalı Âkifzâde Abdurrahim Efendi, Fakih, Tasavvuf, Mütefekkir, Mutasavvıf.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi From Amasya, And His Sufic Viewpoints In His Work “MirTü'n-Nâzirîn”

Abstract

Amasya has hosted several civilizations since ancient times, and is one of the most profound cities located on the Anatolian geographical area. When the historical tissue of Amasya is considered, it is understood that many statesmen, men of letter and men of art were raised in this city throughout history. In this context, Âkifzâde Abdurrahim Efendi, who lived in late XVIII. Century and early XIX. Century in the Ottoman State comes to the forefront as a teacher, thinker, and Sufi raised in the city of Amasya.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, who had a good scientific knowledge compilation with his works and duties, and his work “*Mir'âtü'n-nâzırîn*”, which was written by him on Sufism, will be introduced in this study. The article, which will be designed in agreement with this purpose, will consist of an Introduction and two subsequent sections. In the first section, the life and works of Âkifzâde Abdurrahim Efendi will be included, and in the second section, his sufic viewpoints written in *Mir'âtü'n-nâzırîn* will be included. In the Conclusion section, a general evaluation will be made about the study topic.

Key words: Âkifzâde Abdurrahim Efendi from Amasya, Canonist, Sufism, Thinker, Sufi.

* Bu makale, Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 21-22 Nisan 2017 tarihinde düzenlenen “Uluslararası Amasya Âlimleri Sempozyumu”nda bildiri olarak sunulan metnin genişletilerek gözden geçirilmiş hâlidir.

** Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. nuran.cetin@amasya.edu.tr.

Giriş

Genel itibariyle tarihsel sürece bakıldığında, kendi iç dinamiklerinden olan kültürel değerlere önem veren milletlerin, medeniyet yolunda büyük mesafeler kat ettiği görülmektedir. Bu anlamda kültürel varlıklarını ilmî tahkîk ve tenkit süzgecinden geçirdikten sonra bunu nesillerine doğru bir şekilde aktarabilen devletlerin daha uzun süreli hâkimiyetlerini korudukları anlaşılmaktadır. Sanat, ahlâk, fikir, edebiyat gibi alanlarda öne çıkan, hem kendi devirlerini hem de sonraki dönemleri etkileyen şahsiyetler ve eserleri bu büyük mirasın önemli unsurunu oluşturmaktadır.

Osmanlı döneminde Âkifzâde Abdurrahim Efendi gibi pek çok âlim, ârif, mütefekkir şahsiyet yetişmiştir. Fakat bunların büyük bir kısmı tam olarak tanıtılabilmiş değildir. Muhtemelen bunun nedeni ilim ve fikir insanlarının çoğunun eserlerinin gün yüzüne çıkartılamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bunlardan biri de mezkûr zâtın bahse konu olan eseridir.

Medeniyet tarihimizin ilmî fikrî zenginliğine eserleriyle ve hizmetleriyle katkıda bulunanlardan biri de Amasyalı Âkifzâde Abdurrahim Efendi'dir. (ö.1223/1808) Âkifzâde Abdurrahim Efendi, biyografi ve fıkha dair diğer eserlerinin yanı sıra tasavvufu ilgili müstakil telifler de kaleme almıştır. Meselâ, *Mir'âtü'n-nâzirîn fi münebbihâti'l-mutasavvifeti't-tâhirîn* ile *Mühim-mâtü's-sûfiyye* onun tasavvufî niteliğe haiz iki ayrı eseridir. Bu makalede özellikle *Mir'âtü'n-nâzirîn* adlı eseri çerçevesinde müellifin tasavvufî görüşleri ele alınacaktır.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin tasavvufî yönünü öne çıkaran bir çalışma henüz yapılmamıştır. Böyle bir eksikliği giderme gayesine yönelik olarak hazırlanan makalenin birinci bölümünde onun hayatına, ikinci kısmında ise müellifimizin bahse konu olan eserinin tanıtımına ve mezkûr eser bağlamında onun tasavvufî görüşlerine yer verilecektir.

1. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin Hayatı ve Eserleri

1.1. Hayatı

Âkifzâde Abdurrahim Efendi hakkında biyografik kaynaklarda detaylı bilgi bulunmamakla birlikte verilen malumat da birbirinin tekrarı niteliğindedir. Bu anlamda müellif hakkında bilgiye daha çok onun *Kitâbü'l-mecmû* başta olmak üzere bazı eserlerinde satır aralarında yer verdiği ifadelerden ulaşılmaktadır. Bilindiği üzere ilmî ve irfânî yönü güçlü şahsiyetler hakkında araştırma yapılırken, müellifin eserlerinde dile getirdiği kendilerine ait tanıtıcı bilgiler büyük önem arz etmektedir.

Yetiştirdiği çevre açısından bakıldığında Akifzâde Abdurrahim Efendi'nin iyi eğitilmiş âile efradının olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda o, Hacı Bayramoğullarından Müftü Âkif Mustafa Efendi'nin (ö.1173/1759-60) torunudur.¹ Abdurrahim Efendi'nin dedesi Âkif Mustafa Efendi, ilmî otoritesinden dolayı çevresinde "Koca Müftü" unvanıyla anılan bir zâttir. Dedesi, Amasya ulemâsından icâzetnâme aldıktan sonra söz konusu şehirde müftü olarak göreve başlamıştır.² Mezûr zât, "geldi yetmiş üçte emr-i ircî" ifadesinin karşılığı olan 1173/1759-60 yılında memleketi Amasya'da vefat etmiştir.³ Akifzâde Abdurrahim Efendi'nin dedesi Âkif Mustafa Efendi'nin Müretteb *Dîvân*'ı, *Makâsıd*'a ta'likâtı ve *Mâkâmât-ı Harîrî* tarzında 32 makam üzerine *Bedîa* adında eseri vardır. Hayatının sonlarında müftülükten çekilerek Sultan II. Bâyezid Medresesi müderrisi olmuştur.⁴ Âkif Mustafa Efendi'nin babası Bayrâm Efendi de âlim ve şâir bir zât olup, İydi mahlaslı *Dîvân* sahibidir.⁵ Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin babası İsmâil b. Âkif Mustafa Efendi de aynı şekilde ilim irfân sahibi bir şahsiyettir. Adı geçen zâtnın da *Mukassimü'l-fünûn*, *Kasâid-i mimîyye ve aynîyye* adlı eserleri bulunmaktadır. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin babası İsmail Efendi 1192/1778 yılında Amasya'da vefat etmiştir.⁶

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin uzun yıllar kadılık⁷ yaptığı göz önünde bulundurulduğunda onun iyi bir tedristen geçmiş olduğu anlaşılabilir. Bununla birlikte mesleğinin niteliği itibarıyla hem halk hem de bürokratik açıdan geniş bir çevresinin olduğu tahmin edilebilir.

Nisbesinden Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin aslen Amasyalı olduğunu söyleyebiliriz. Âkifzâde Abdurrahim Efendi *Kitâbü'l-mecmû' fî'l-meşhûdi ve'l-mesmû'* isimli biyografi tarzında kaleme aldığı eserinde künyesini, Abdurrahim b. İsmail b. Mustafa Âkif el-Amâsî b. Mehmed Bayrâm el-Merzifonî el-Amâsî olarak zikreder. Anne tarafından nesebini Âmine b. Abdurrahim binti Fatıma olarak verir. 1177/1763 yılında Amasya'da doğduğunu ve 1200/1785 yılında İstanbul'da müderrislik yaptığını zikreder. Bahsi geçen eserinde ayrı-

1 Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaai Âmire, İstanbul 1333, c. 1, s. 367.

2 Osman Fevzi Olcay, *Amasya Ünlüleri*, çev.: Turan Böcekci, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2002, s. 25.

3 Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 367.

4 age, c. 1, s. 367.

5 age, c. 1, s. 367.

6 age, c. 1, s. 374-375.

7 Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin kadılık yaptığı dönemde verdiği fetvâları, onun *Mecelletü'l-mehâkim* adlı eseri çerçevesinde incelenerek değerlendirilmiştir. Süleyman Kaya, Âkifzâde'nin "*Mecelletü'l-mehâkim* İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim", *Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2011, sayı: 40, s. 93-108.

ca bir oğlunun olduğunu belirtir. *Kitâbü'l-mecmû' fi'l-meşhûdi ve'l-mesmû'* adlı eserini Amasya'da müftülük yaptığı sırada fetvâ nöbetleri esnasında kaleme aldığını ifade eder.⁸ Kaynaklar, Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin Hanefî mezhebini çok iyi bilen bir âlim olduğunu zikreder.⁹

Müellifimiz, Amasya âlimlerinden Ürgüplü Ahmed Efendi'den ders almıştır. İlerleyen yıllarda İstanbul'a gitmiş ve uzun yıllar burada kadılık görevinde bulunmuştur.¹⁰

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin vefat tarihi ile ilgili olarak kaynaklarda 1223/1808¹¹ ve 1232/1817 şeklinde iki farklı kayıt yer almaktadır.¹² Bursalı Mehmed Tahir Efendi, müellifimizin 1223/1808 tarihinde İstanbul kadısı iken vefat ettiğini, Şehzâdebaşı Camii'nin hazîresine defnedildiğini beyan etmektedir.¹³

1.2. Eserleri

1. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin Kaynaklarda Atfedilen Eserleri

Unvânü'l-meşâyih-ı sûfiyye adlı eser, Hayreddin Ziriklî'nin *el-Â'lâm*'ında bahsedilmiştir.¹⁴ Eserin nerede bulunduğu bilgisine ulaşılamamıştır. Bununla birlikte *Şu'letü'l-yakîn*, *Takrîbü'l-mübtedî*, *Sebîlü's-sâlikîn* adlı eserler Bağdatlı İsmail Paşa'nın *Hediyetü'l-ârifin*'inde ve Bursalı Mehmed Tahir Efendi'nin *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde zikredilmiştir.¹⁵

8 Akifzâde Abdurrahim el-Amasî, *Kitâbü'l-mecmû' fi'l-meşhûdi ve'l-mesmû'*, Millet Kütüphanesi, Ali Emirî, Arabî, no. 2527, vr. 113b-114a.

9 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-müellifin*, İstanbul 1990, c. 1, s. 565; Hayreddin Ziriklî, *el-Â'lâm kamûsu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*, Beyrut 1992, c. 3, s. 343; Ali Rıza Karabulut-Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü't-târihi't-türâsi'l-islâmî fi mektebâti'l-âlem: el-mahtûtât ve'l-matbuât* (Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslâm Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi), Mektebe Yayınları, Kayseri, ts., c. 3, s. 1714; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin terâcimu musannifi'l-kütübî'l-arabiyye*, Beyrut 1957, c. 2, s. 129.

10 Osman Fevzi Olcay, *Amasya Şehri*, Sad. Harun Küçük-Kurtuluş Altunbaş, Amasya Belediyesi Kültür Yay., Amasya 2010, s. 81.

11 Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn*'un adlı eserinde 1223/1808 olarak verir. Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ keşfi'z-zunûn*, İstanbul 1971, c. 1, s. 313.

12 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*'de Akifzâde'nin vefat tarihini 1232/1817 olarak verir. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, c. 1, s. 565; Diğer kaynaklarda da belirtilen tarih verilmiştir. Hayreddin Ziriklî, *el-Â'lâm*, c. 3, s. 343; Ali Rıza Karabulut-Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü't-târihi't-türâsi'l-islâmî fi mektebâti'l-âlem*, c. 3, s. 1714.

13 Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 374.

14 Hayreddin Ziriklî, *el-Â'lâm*, c. 3, s. 343; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 374.

15 Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, c.1, s. 565; Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 374.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin bahsi geçen dört eserine muhtelif kaynaklarda yer verilmiştir. Fakat kütüphane kayıtlarında tespit edilemediği için bunların günümüze ulaşip ulaşmadığı belirlenememiştir.

2. Kitâbü'l- mecmû' fi'l-meşhûdi ve'l-mesmû' fî terâcimi'l-ulemâ

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin Arapça kaleme aldığı bu eser, 1110/1699'dan 1230/1815 yılına kadar Anadolu ve diğer İslâm vilâyetlerinde yaşayan pek çok âlim, şâir, edip, tarihçi ve meşâyihın biyografilerini içermektedir.¹⁶ **Şakâik**'in içeriğinde yer almayan bâzı meşhur zevâtın biyografilerine de yer verildiği için mezkûr eser, **Şakâik** ve *Zeyilleri*'ni tamamlar mâhiyette görülmüştür. Nitekim Âkifzâde Abdurrahim Efendi bu eserinde müellif, şeyh, âlim, edîb, şâirden müteşekkil 1113 son devir ricâline yer vermiştir.¹⁷

Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin'e göre, Âkifzâde Abdurrahim Efendi özelde Amasya genelde Anadolu'da tanınmış ulemâ ve meşâyih hakkında yedi sene süren araştırma yapmıştır. Abdizâde'ye göre müellifin hattıyla yazılı olan tam nüshası meşhur tarihçi İsmail Paşa'nın özel kütüphanesinde bulunmaktadır. Ayrıca Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin Efendi, "Anadolu'daki meşhur zevâta dair bundan daha güzel ulemâ tabakatı görülmemiştir" diyerek söz konusu eserden övgüyle bahsetmiştir.¹⁸

3. Mühimmâtü's-sûfiyye

Adı geçen eser, Hayreddin Ziriklî'nin *el-Â'lâm*'ında zikredilmiştir.¹⁹ Mezkûr eser, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, no: 0356'da bulunmaktadır. Âkifzâde Abdurrahim Efendi tarafından Arapça kaleme alınan bu eser 78 varaktan müteşekkildir.

4. Mecelletü'l-mehâkim

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, Hanefî fıkhnına dair *Mecelletü'l- mehâkim* adlı Arapça eserini İstanbul mahkemesinde nâib olarak görevli iken hem ken-

16 Osman Fevzi Olcay, *Amasya Şehri*, s. 81.

17 Amasyalı Âkifzâde Abdurrahim, *Kitâbü'l mecmû' fi'l-meşhûdi ve'l-mesmû'*, çev.: Hikmet Özdemir, İstanbul 1998, s. 12-15.

18 Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul, 1329-1332, c. 1, s. 333.

19 Hayreddin Ziriklî, *el-Â'lâm*, c. 3, s. 343. Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 374.

disine hem de ilme yeni başlayan dostlarına müracaat kaynağı olabilir düşünceyle kaleme almıştır. Muhtevası itibariyle söz konusu eser, fıkıh kitapları sistematığıne uygun olarak hazırlanmıştır.

Mu'cemü't-târihi't-türâsi'l-islâmî fi mektebâti'l-âlem adlı çalışmada *Mecelle-tü'l-mehâkim*'in Murâdiye 7485 numarada olduğu 269 varak olduğu belirtilmiştir.²⁰

5. Risâle fî beyâni't-talak bi lafzati bıraktım tekau rec'iyen

Fıkıha dair Arapça kaleme alınan bu risâle, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 916'da bulunmaktadır.

6. Mir'âtü'n-nâzirîn fî münebbihâti'l-mutasavvifeti't-tâhirîn

1. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin "Mir'âtü'n-nâzirîn" Adlı Eseri ve Tasavvufî Görüşleri

Âkifzâde Abdurrahim Efendi *Mir'âtü'n-nâzirîn* adlı eserinde tasavvufî görüşlerini beyan etmiştir.

1.1. "Mir'âtü'n-nâzirîn" Adlı Eseri

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin bahse konu olan eseri Arapça'dır. Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 1706'da bulunmaktadır. Söz konusu eser 198 varaktan müteşekkildir. Mezkûr eserin Türkçe tercümesi Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri Efendi, no: 30'da bulunmakta olup, 111 varaktır. Eserin bir başka tercüme nüshası ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, no: 802'de yer almaktadır. Belirtilen nüsha 124 varak olup, mütercimi bilinmemektedir. *Mir'âtü'n-nâzirîn*'in tercüme nüshalarının da olması adı geçen esere verilen değer için önemli bir göstergesidir.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn* adlı eserin mukaddimesinde geleneğe uygun olarak besmele, hamdele ve salvele ile giriş yapar. Bu anlamda müellifin söz konusu eserdeki giriş ifadeleri şöyledir:

الحمد لله الذي يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم، ويختار من يريد لولايته بفضلته العظيم، والصلاة والسلام على رسولنا محمد، صاحب الخلق العظيم، والقلب السليم، والتبليغ العميم

20 Ali Rıza Karabulut-Turan Karabulut, *Mu'cemü't-târihi't-türâsi'l-islâmî fi mektebâti'l-âlem*, c. 3, s. 1714.

21 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn fî münebbihâti'l-mutasavvifeti't-tâhirîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 1706, vr. 1a.

Belirtilen bu ibârenin ardından Âkifzâde Abdurrahim Efendi mezkûr eseri kaleme alış maksadını ve niyâzını şu şekilde zikreder:

Ve ba'd bu risâle-i mücellede tasfiye-i kulûb ve mu'âlece-i uyûba dâir tesânîf-i evliyâullâh envârından ictibâs olunduğu hâlde ba'zı fevâid ketb eyledim ki evvelâ kendi nefs-i nâsiye-i kâsiyeme, sâniyen evlâd-ı ihvânıma tezkire ola ve sıfât-ı nefsâniyye ve tesvîlât-ı [aldatma] şeytâniye ve de'âvî-i bâtila ve ru'ûnât-ı âtile ve niyyât-ı fâside ve aġrâz-ı kâsideden bununla salınıp ve tāmât-ı [uygunsuz söz] şeytâniye zulumâtı gâmından ve şatahât-ı kâzibesi şâibesi karanlıġından bu risâle ile nûrlana ve inşaallâhü te'âlâ yevm-i Arasat'da dahî bu nûr ile يسعي نورهم بين ايديهم و بايمانهم²² sırrına mazhar ve nâil oluna.²³

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, zikredilen bu ifadelerle kalp tasfiyesi ve kusurları tedaviye dair verdiġi bilgilerin, hem kendisi hem de yakınları için bir öğüt ve tezkire anlamı taşıdığını belirtir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi, "Nefsânî sıfatlar, şeytânî aldatmalar, bâtil dâvâlar, atıl tembellikler, fâsid niyetler, kasdî maksadlar bu eser vasıtasıyla ortadan kalkmış olsun." Diyerek bu yöndeki talebini dile getirir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi, "şeytânî sözlerin gâmından ve yalancı şatahâtların şâibesi karanlıġından insanlar, bu risâle ile nurlanmış olsun" ifadesiyle eserden fayda hâsil olmasını talep etmektedir. "Mahşer gününde dahi bu nûr ile 'onların önünde ve ardında nûr vardır' sırrına mazhar olunsun" sözleriyle bu niyetini ebedileştirir.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi mezkûr eserin ismini şu şekilde zikreder: ²⁴ «مرآة الناظرين في منبهات المتصوفة الطاهرين» وسميتها Bu ibârenin devamında daha önce *Mühimmâtü's-sûfiyye* adında bir risâleyi tamamladığını bunun da aynı şekilde hitâma ermesi için Cenâb-ı Hakk'a niyâzda bulunduğunu şu cümlelerle dile getirir: "Bu risâleyi *Mir'âtü'n-nâzirîn fi münebbihâti'l-mutasavvifeti't-tâhirîn* ismiyle tesmiye etdim. Ol zât-ı vâcibü'l-vücûdden mes'ulüm bundan akdem *Mühimmâtü's-sûfiyye* ismiyle müsemmâ olan risâleye tekmilini nasîb eylediği gibi bu risâlemizi dahî hitâma resîde eylemeği nasîb eyleye"²⁵

Adı geçen eserin tercüme nüshasında ise şu ifadelere yer verilmiştir: "ve bu mütercim-i hakîrin dahî müellifin niyâzı misillü niyet-i hâlisaya karîn ol-

22 Hadid sûresi, 57/12.

23 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mirâtü'n-nâzirîn fi münebbihâti'l-mutasavvifeti't-tâhirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri-Abdi Efendi, no: 30, vr. 1b-2a; Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mirâtü'n-nâzirîn fi münebbihâti'l-mutasavvifeti't-tâhirîn tercümesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, no: 802, vr. 1b2-a.

24 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mirâtü'n-nâzirîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 1706, vr. 1b.

25 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mirâtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 2a; Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, no: 802, vr. 2a.

maklığın müyesser eyleye ve billâhi't-tevfik"²⁶ Bu açıklamasıyla mütercim kendi niyâzının da müellifin niyâzı ile aynı olduğunu belirtmiştir. Mütercim "mütercim-i hakîr" ifadesiyle mütevazılığını öne çıkartarak kendi ismini eserde zikretmemiştir.

Mir'âtü'n-nâzîrîn fî münebbihâti'l-mutasavvifeti't-tâhirîn'in ferâğ kaydında eserin yazıldığı tarih ve yer ile ilgili olarak şu ifadeler dile getirilmiştir:

تَمَّتِ الرِّسَالَةُ بِمَنْهٖ وَتَوْفِيقِهِ فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ، مِنْ صَفْرِ الْخَيْرِ، سَنَةِ اثْنَيْنِ وَعِشْرِينَ وَمِائَتَيْنِ وَأَلْفٍ، بِبَلَدَةِ مِصْرَ²⁷

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere Âkifzâde Abdurrahim Efendi, söz konusu eseri Mısır'da 1222/1807 tarihinde tamamlamıştır. Bu açıklamadan, onun bir süre Mısır'da bulunduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Mehmed Tahir Efendi'nin belirttiği 1223/1808 tarihini²⁸ vefat yılı olarak kabul edecek olursak, söz konusu eseri ölümünden bir yıl önce tamamlamıştır diyebiliriz.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi eserinde referans olarak öncelikle âyet ve hadîslere yer verir. Bununla birlikte o, Abdülkerîm Kuşeyrî'nin *er-Risâle*, Sühreverdî'nin *Avârifü'l-meârif*, İmâm-ı Gazâlî'nin *İhyâ-u ulûmuddîn* ve *İhyâ muhtasarı*, *el-Mümkizu min-ed-dalâl*, *Eyyühe'l-veled*, *Kimyâ-i sa'âdet*, *Cevâhirü'l-Kur'ân* gibi eserleri referans gösterir.²⁹

Mir'âtü'n-nâzîrîn fî münebbihâti'l-mutasavvifeti't-tâhirîn adlı eserde ilim, edeb, ahlâk, *tövbe*, *ihlâs*, *zikir istikâmet*, niyet, insân-ı kâmil, rûh, nefis, tevekkül, muhabbet, kerâmet, sûfilerin makâmları, sûfilerin sekr hâlinde söylediği sözlerin hükümleri, nefisle mücâdele, kalp tezkiyesi, ilham, keşf, ilmin fazileti, okunması icâb eden duâlar, âriflerin hâlleri, salavât ve istiğfâra devamın önemi gibi daha pek çok konuya yer verilmiştir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi, ele aldığı mevzûları âyet ve hadîslerin yanı sıra Şeyh Şârânî ve İmâm-ı Gazâlî gibi meşhur mutasavvıfların eserlerine atıf yaparak açıklamıştır.

26 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzîrîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 2a; Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzîrîn fî münebbihâti mutasavvif-i tâhirîn tercümesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, no: 802, vr. 2a.

27 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzîrîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 1706, vr. 197a.

28 Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, c. 1, s. 374.

29 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzîrîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 15a, 30b.

1.2. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin "Mir'âtü'n-nâzirîn" Adlı Eserindeki Tasavvufî Görüşleri

a. Ârif-İrfân

Ârif, tasavvuf literatüründe nefsin ve Rabbini bilen anlamında kullanılmaktadır.³⁰ İrfân ise ma'rifet, keşf, hads, ilhâm, sezgi gibi mânevî ve rûhî tecrübe ile hâsıl olan bilgi demektir.³¹

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, âriflerin avamdan farklı olarak bâtnî ilimlere, kalbî sırlara, irfânî nûrlara önem verdiğini şu ifadelerle dile getirmektedir:

Ma'lûm ola ki ârif billâh olan zevât-ı kirâmın i'tibâr ve iğtinâları cem'î-i ahkâmda Allah sübhânehû ve te'âlâ hazretlerinin ve rasûlü sallallâhü aleyhi ve sellem hazretlerinin i'tibâr ettikleri eşyâya ve ef'âledir yoksa avâm-ı nâssın ukûlü ve hevâm-ı enâmın nazargâhı olan eşyâya değildir. Nitekim ârifân içinde fezâil ancak ulûm-ı bâtneye ve esrâr-ı kalbiye ve envâr-ı irfâniyedir.³²

Âkifzâde Abdurrahim Efendi bu ifadelerle, âriflerin Allah ve Resulü'nün itibar ettiği ef'al ve eşyâ üzerinde odaklandığını belirtmektedir. "وَيَرْفَعُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ "Allah içinizden îmân edenlerin ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir."³³Bu husûsta o, Mücâdele sûresi 11. âyeti delil göstererek âriflerin yolunun özelliğini şu cümlelerle izâh etmektedir:

Ol zât-ı ecell ve a'lâ bu âyet-i kerîmede îmân ve ilmin fezâilini zikr edip amelini fezâilini zikr buyurmadı bu âyât ve ehâdîsden sâbit oldu ki tahkîken fezâil-i ulûm-ı ilâhiyye ve tecelliyât-ı Rabbâniye ve ahvâl-i kalbiyye ile hâsıl imiş yoksa mücerred a'mâl-i bedenîyye ve nevâfil ibâdât ve tâ'ât ile değil imiş...³⁴

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, ilgili âyeti kerîmede Allah Teâlâ'nın îmân ve ilmin fazîletini zikrettiği hâlde amelinkini belirtmediğini söyler. Ona göre mezkûr âyetten, ulûm-ı ilâhiyyenin fazîletinin sadece bedenî ameller, nâfile ibâdetlerle değil; bilakis Rabbâni tecelliler ve kalbin ahvâli ile anlaşıldığını dile getirmektedir.

30 Abdurrezak Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fi işârâtı ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev.: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2004, s. 364.

31 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1999, s. 271.

32 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 2a.

33 Mücâdele Sûresi, 11/58.

34 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 2b.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, âriflerle ilgili şu husûsa da dikkat çekmektedir. O, *bâzı ârif olan zevâtın zemm olunan sebepler için sultân ve umerâ kapılarına gitmelerini ya da onların ehl-i dünyâ ile görüşmelerinin kınanması gerektiğini* söyler. *Çünkü* ona göre âriflerin niyeti gâfillerinki ile kıyâs edilemez. Zîrâ ârifler hem arş hem ferşdirler. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, onlar her vaktin vazîfesine murâkib ve her bir şeyde ve her bir umûra ve dî'a kılınan hikmetleri mutâla'a ederler.³⁵ Nitekim müellifimiz, *âriflerin esbâba teşebbüsleri ve iktisâbla iştiğallerinin gâfillerinki ile bir olmadığını* da zikreder. *Çünkü* ona göre *gâfiller, müsebbibü'l-esbâbdan basîretsiz olarak kalplerini esbâba rabt ederler. Oysa ârifler, esbâbdan olan şeyde te'sîr görmeyip, Hakk'ın kudretinin hikmetini müşâhede ederler.*³⁶

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre âriflerin nazarları ve gayretleri ulvî olduğu için, bu anlamda onlar halkın küllîsini ibâdullâh olarak görürler ve onları, kalplerinde îmânları ve kalıplarında zevk etmeleriyle rü'yet ederler. Onlar halkın elinde olanın cemîsine mülküllâh nazarıyla bakarlar ve ayrıca kapıların küllîsini bâbullâh olarak bilirler. Ârifler için beldelerin hepsi bilâdullâhtır. Ârifler, bir kapıdan diğerine Allah'ın bâzı kulları üzerine olan irâde ve hikmetiyle geçerler ve kendilerine taksîm olunan ni'met, o kapıdan verilir diye umut ederler. Eğer o kapıdan umduklarına nâil olurlarsa, ni'met veren Mevlâyâ şükrederler, *eğer o ni'mete nâil olamazlarsa müfettihü'l-ebvâb ve müsebbibü'l-esbâb olan Hak Teâlâ'ya*, hayırlı olan kapının açılması için ilticâ ederler.³⁷

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, âriflere gelen belâlar da diğer insanlar gibi değildir. Çünkü insanlara gelen belâlar, hak edilen azâb sebebiyle günâhları örtmek içindir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, eğer belâ olmasaydı insanlar daha dünyâda iken günâhları sebebiyle muâhaze olunurdu. Çünkü Allah Kur'ân-ı Kerîm'de *ولو يؤاخذ الله الناس بما كسبوا مترك علي ظهرا* "Eğer Allah, insanları kazandıkları yüzünden hemen cezâlandıracak olsaydı, yerkürenin sırtında hiçbir canlı bırakmazdı."³⁸ buyrulmaktadır. Dolayısıyla bu âyette işâret edildiği üzere Allah, kulunun günâhından bilgisi olduğu hâlde ona hilmi

35 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 23b.

36 age, no: 30, vr. 24a.

37 age, no: 30, vr. 24b.

38 Fatır Sûresi, 35/45.

ile muâmele eder. Mu'âhezeye kudreti olduğu hâlde müstehak olduğu ile değil, avfı ile muâmelede bulunur.³⁹

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, âriflerin tazarruları yâni yalvarıp yakarmaları ile gâfillerinki bir değildir. Zîrâ onlar vuku' bulan sıkıntıyı kabul ederler. Kazâ ve kadere rızâda hüsn ve edeb ile tahammül ederler. Sabır ve rızâ ile kulluk arzını itirâf ederler. Verilen sıkıntıdan hikmetin, tazarru' ve duâ olduğunu bilirler. Dolayısıyla Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, insan bir sıkıntıya uğradığında, onun ortadan kalkması için avf ve âfiyet niyâtında bulunmalıdır. *اللهم اني اسئلك العفو والعافية في الدين والدنيا والاخرة* Nitekim bu husûsta Âkifzâde Abdurrahim Efendi zikredilen duânın sabah akşam üç kere tekrar edilmesini tavsiye eder. O, bir sıkıntı söz konusu olduğunda kul, onu sabır ile kabul edip, Allah'a tazarrûda bulunmalıdır der.⁴⁰

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, belânın nüzülünden halâs olmak için onun sebebi olan günâhı yok etmek gerekir. Onun izâlesi ise bütün tarikatların ulâsı olan huzûr-ı kalb ile istiğfârdır ve bu asla terk edilmemelidir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, Allah Resûlü'ne tevessül edildiğinde bu tevessül sebebiyle kul affedilir. Çünkü Allah Teâlâ Kur'ân-ı Kerîm'de *لقد جانكم رسول من انفسكم عزيز عليه ما عنتم حريص عليكم بالمؤمنين رؤف رحيم* "Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O size çok düşkün, mü'minlere karşı çok merhametlidir."⁴¹ mantû-kunca mevsûf olan bir ra'ûf ve rahîm ve bir şefî-i müşeffî-i habîb vardır.⁴²

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, âhiret âleminin hâceti ki bu, hâce-i kübrâdır. Bu anlamda ona vesîle olan âlem-i dünyânın hâceti için rasûl-i kibriyânın şefâ'atiyle tevessül olabilir. Nitekim Allah, habîbini rahmeten lî'l-âlemîn olarak iki cihân saadetine sebep ve ni'mete vesîle kıldı. Bu anlamda ona tevessül, çok selevât tekrârı ile olur. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, tevessülün yanı sıra mühim bir işin halli için kesret-i istiğfâr ve kesret-i salavât ile meşgûl olmak gerekir. Ona göre sabah ve akşam ya da seher vakitlerin-

39 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 25a.

40 age, no: 30, vr. 26b.

41 Tevbe Sûresi, 9/128.

42 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 27a.

de bin kere bahsi geçen tesbihât yerine getirilmelidir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi eğer gece bir mâni' olursa gündüz bu tesbihâta devâm edilmelidir. Eğer bin selavât bin istiğfâra devâm edilirse istenilen şey hâsıl olur. Ona göre, eğer kişi, bunları vird edip ömrünün sonuna kadar devam ederse dünyâ ve âhiret saadetine nâil olur der.⁴³ Bu anlamda Âkifzâde Abdurrahim Efendi, bin salavâtın, nâr-ı cehennemden kurtuluşa vesîle olduğunu belirtir. O, okunan yetmiş bin kelime-i tevhid ile bin ihlâs-ı şerîfe ile âhirete irtihâl eden ebeveyn üstâd, akraba ve ahibbîn nârdan halâs olacağıın eserde vârid bulunduğunu söyler; fakat ilgili te'lifin ismini zikretmez. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, bunların fazîleti hakkında her ne kadar *âsâr*, ahibbâr-ı âhâd olsa da bu kelimât-ı tayyibenin inkârı mümkün değildir der.⁴⁴

b. Kalp

Terim olarak kalb, çevirme döndürme ve değiştirme gibi muhtelif mânâlarda kullanılmaktadır. Tasavvufî anlamda ise kalp, ilâhi hitâbın mahalli ve muhabatı, ma'rifet ve irfân denilen sûfi bilginin kaynağı, keşf ve ilhâmın menşei olarak kabul edilmektedir.

Tasavvufî bakış açısında insanın en çok öne çıkarılan yönü olarak kalp, ilâhi isim ve sıfatların en mükemmel şekilde tecellî ettiği vuslat-ı ilâhiyyenin en önemli merkezidir.⁴⁵ Benzer şekilde Âkifzâde Abdurrahim Efendi, "kalb-i insân, ma'ârif-i cemâlullâhın âyinesidir."⁴⁶ diyerek bu husûsa işâret eder.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, selîm bir kalbi, kişinin dünyâdan âhirete taşıyacağı mühim bir vâsıta olarak kabul eder ve bu konuda şu ifadelere yer verir:

Bizler bu dünyâyâ ancak kalb-i selîm olan mir'âtı ahz için geldiğimiz ma'lûm ve zâhir oldu. Zîrâ âhiretde bir şeyden menfa'at hâsıla olmayıp ancak kalb-i selîmden hâsıla olacaktır.⁴⁷

Bu ifadeyle Âkifzâde Abdurrahim Efendi, insanoğlu bu dünyaya ancak kalb-i selîm üzere mir'âtını almak için gelmiştir der. Bu husûsta şu âyet-i kerî-

43 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 27b.

44 age, no: 30, vr. 28a.

45 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 296-297.

46 age, no: 30, vr. 2b.

47 age, no: 30, vr. 2b.

meyi referans gösterir: "O gün kalb-i selîmden başka ne mâl ne de oğullar fayda verir."⁴⁸

Ayna örneğinde olduğu gibi Âkifzâde Abdurrahim Efendi, kalbin biri gayb âlemine yönelik latîf, diğeri şehâdet âlemine dönük kesîf olmak üzere iki ayrı yönünün olduğunu şu cümlelerle belirtir:

Âyineden sûret rü'yet olunmaz illâ iki vech ile rü'yet olunur biri vech-i latîf ve biri vech-i kesîfidir. İmdi kulûb-ı ervâhun letâfetinden nüfûs-ı eşbâhun kesâfetine tenezzülü bu sebebdendir pes bu âyine ancak bu âlemde bulunur ki ol kalb-i benî âdem'dir. Zirâ kalb-i benî âdem'in iki yüzü vardır bir yüzü âlem-i gayb-ı latîfe nâzır ve bir yüzü âlem-i şehâdet-i kesîfe nâzırdır.⁴⁹

Kalbin gayb âlemine yönelik özelliğinden dolayı Âkifzâde Abdurrahim Efendi, "nazar-ı Hakk'ın mahalli kalb-i benî âdem'dir." der.⁵⁰

c. Âbid- Zâhid

Âbid amel eden, taatte bulunan, cehennemden kurtulmak ve cennete girmek için kendini farz ve nâfile ibâdetlere veren kişi demektir.⁵¹ Zâhid ise dünyâya rağbet etmeyen, dünyâdan yüz çeviren, dünyâdan el etek çeken ve kendini bütünüyle âhirete ve Hakk'a veren, bu anlamda mala, mülke, makâma, şöhrete değer vermeyen, dünya ile âhret arasında tercih yapması gerektiğinde ağırlığını dâimâ âhiretten yana koyan kimse demektir.⁵²

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, kulluk vazifesinde velîler nazarında ihlâsın önemine dikkat çekerek, erbâb-ı velâyet nazarında ubûdiyyet mir'âtının hâlisâne olması gerekir der. Bununla birlikte o, riyâdan ve enâniyetten uzak olan kulluğun Hak katında makbûl olduğunu zikreder ve zâhirî amellerden ziyâde bâtınî amellerin her türlü mefâsidden arınması gerektiğini belirterek, bâtınî olanın üstünlüğünü izâh eder.⁵³ Dînî konularda i'tidâl üzere bir anlayış benimseyen Âkifzâde Abdurrahim Efendi, İslâm'ın farz ve vâcib hükümleri tüm Müslümanlar için ortaktır ve elbette bâtınî amellerden daha fazîletlidir der. Ona göre sadece kalp temizliği ile meşgûl olunarak farz ve vâcipler asla

48 Şuârâ Sûresi, 26/88-89.

49 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 3a.

50 age, no: 1706, vr. 3b.

51 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 15.

52 age, s. 581.

53 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 1706, vr. 4a.

terk edilemez ve bunları vaktinde edâ etmek gerekir. Ona göre bu anlamda bâtinî amelin üstün olmasından maksat, nâfile taatten efdâl demektir.⁵⁴

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre genel itibâriyle âbidin ibâdeti, cenet ni'metlerine ulaşmak ya da cehennemden âzâd olmak içindir. Oysa ârifler dâimâ basîretleri ile melekût âlemine müteallik oldukları için, gözleri âsâr-ı subhâniyeye dikkat kesilir. Ona göre âriflerin farz, vâcib ve şerfata dâir ibâdet ve taat dışındaki iştigalleri âbid kadar değerlidir. Fakat Allah indinde fazîletleri âbiden daha üstündür.⁵⁵

d. Edeb

Edeb, terim olarak terbiye, incelik, nezâket gibi kurallara uyan kişinin geliştirdiği üstün melekedir.⁵⁶ Tasavvufî anlamda ise sâlikin ifrat ve tefrit arasında bir yol tutması ile haddi aşmayıp, sınırı korumasıdır.⁵⁷ Sûfî bakış açısına göre tasavvuf aslında tümüyle edebten ibârettir.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre kalp, nasıl diğer organlara nisbetle büyük önem arz ediyorsa, insanın işlediği fiiller açısından da edeb, o nisbetle mühim bir konuma sahiptir. Bu anlamda ona göre, bütün kemâlât ve fazîletlerin aslı ilm-i edebden ibâret olduğu gibi, tüm rezillik ve noksanlıkların kaynağı da cehâlet ve su-i edebten ileri gelmektedir.⁵⁸ Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, edeb Hak Teâlâ katında da büyük önem arz eder. Çünkü ona göre Allah Teâlâ bir kulunun rezâletini murâd edince ondan ilmî olgunluğu alır. Cenâb-ı Hak bir kuluna da muhabbet duyunca ona ilimî fazîlet ikrâm eder.⁵⁹ Hak Teâlâ'nın edebi olmayan kimselerden ilmi almış olması, onun âdetullâhının bir gereğidir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre Allah, ilmin yanı sıra bir başka ni'met olan dîn ni'metini de hak etmeyenden alır ve daha ehli olan kişiye verir. Dîn emâneti kendilerine verilen kimseler ise bundan

54 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 3b.

55 age, no: 30, vr. 4a.

56 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 162.

57 Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fi işârâtü ehli'l-ilhâm*, s. 46.

58 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn Süleymaniye Kütüphanesi*, Es'ad Efendi, no: 1706, vr. 5a.

59 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 4a.

dolayı şükreder ve Cenâb-ı Hakk'a ta'zîmde bulunurlar.⁶⁰ Âkifzâde Abdurrahim Efendi bu husûsta şu âyeti delil getirir:

إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ الْحَمِيَّةَ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا

"İnkâr edenler kalplerine taassubu, câhiliyye taassubunu yerleştirmişlerdi. Allah ise Peygamberine ve inanlara huzûr ve güvenini indirmiş ve onların takvâ sözünü tutmalarını sağlamıştı. Zaten onlar buna lâayık ve ehil idiler. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir."⁶¹

Âkifzâde Abdurrahim Efendi bahsi geçen âyette işâret edilenin ilim, îmân ve ma'rifet oduğunu zikreder. Ona göre böyle bir ilmi Allah, rezâletten korumak için ehline ve kıymet bilene nasip eder. Ehli olmayan kimseden bu üstün vasfı alır. Bu anlamda Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin edebden anladığı edeb-i ihsândır ki sûtî anlayışında bu, Hak Teâlâ'yı görür gibi ibâdetle bulunma mânâsında şuhûd lafzıyla tâbir edilmiştir. Böyle bir durum kişide ancak İslâm ahlâkı ile tahalluk ettikten sonra vuk'u bulur. Tahallukun en üst boyutu ise takvâdır ki bu, cem'î-i enbiyâ-i izâm ve evliyâ-i kirâmın ve ziyâlarının yâni nûrlarının hulâsasıdır.⁶²

e. İlim

Tasavvufî anlamda ilim, sâlikin kendisini ve Rabbini bilmesi demektir. İlme'l-yakîn, ayne'l-yakîn ve hakka'l-yakîn olmak üzere ilmin üç ayrı seyri vardır.⁶³

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, âyetleri referens göstererek ilmin öneminden bahseder. Ona göre, Allah tüm kullarını⁶⁴ يا عباد فاتقون emriyle muhatap kabul eder. Ona göre bu âyeti, ilim sahiplerinin ilmî birikime uygun davranmaları ile Hak katındaki derecelerinin artacağını beyân eden şu âyet-i

60 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 1706, vr. 5b.

61 Fetih Sûresi, 48/26.

62 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 4b.

63 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 263-264.

64 Zümer Sûresi, 16.

kerîme açıklamaktadır: ⁶⁵ يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ “Allah içinizden inananların ve kendilerine ilim verilenlerin derecelerini yükseltir.”

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre ilmine uygun davranan kimse ma'rûfu münker ve münkeri ma'rûf görmez. Böyle bir kişi edindiği tecrübe ile şerri hayr, hayrı da şer zannıyla işlemez. Bu anlamda Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre ilmiyle âmil olan kişi, nefsini tanıyan her yaptığıının farkında olan, sâhib-i taksîr üzere olduğunu kabul eden, kusurunun farkında olup bunu düzeltmeye çalışan basîret ehli bir şahsiyettir. İlim ve irfân sahibi kişiler belirtilen sıfatlarla mevsûftur. Câhiller gibi kusûr ve kabâhatleriyle mağrûr, cesûr değillerdir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre Hak Teâlâ'nın nazarında yücelmeyi murâd eden kimse, ulûm-ı ma'ârifden ve ilm-i hâlden sonra ma'ârif-i kalbiyye, letaif-i rûhâniyye, ezvâk-ı sıriyye, âdâb-ı nefsâniyye ve tahâret-i ma'neviyyeden ilm-i letâife ihtiyaç duymaktadır.⁶⁶ Ona göre ilmi muhafaza etmek bahsedilen husûsları meleke hâline getirmekle mümkündür.

f. Bâtînî ilim

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, âriflerin makâmlarının beşerin takâtı nisbetinde bilinmesi tasavvufî ilimle gerçekleşir. Ona göre âriflerin deracât ve makâmâtını hakkıyla anlamak mümkün değildir. Çünkü bu ilim, ancak bu durumu yaşayanların anlayacağı şekilde vaz' olunmuştur. Bu anlamda anlayış idrâkinin ötesinde olan böyle bir ilmi tam olarak lâfzen tâbir etmek zordur. Bilindiği üzere akla dair husûslar akılla idrâk etmek mümkün iken, tecrübe ile edinilen bilgiye doğru bir şekilde vâkıf olmak kolay değildir. Dolayısıyla Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre yakînî bilgiye ancak zevk, şuhûd, vicdân, cezbe, muhabbet, taleb-i sâdık ve nûr-ı irfân gibi mânâ ilimleriyle vâsıl olunabilir. Durum böyle olunca bâtinî ilim, ancak bunun tâliblerine hâstır. Bir başkasına âid beyân ile söz konusu ilmi izâh etmek mümkün değildir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre bâtinî ilim aklın idrâk edemediği; fakat ibtâl de edemediği bir husûsiyete sâhiptir.⁶⁷ Her ne kadar bâtinî ilmin derece ve makâmalarını tam olarak anlamak idrâk etmek müm-

65 Mücâdele Sûresi, 11/58.

66 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 1706, vr. 6a-6b.

67 age, no: 1706, vr. 6a-7b.

kün olmasa da bu konudaki kural ve kâideler, tecrübe edenlerin kitaplarında detaylı olarak ele alınmıştır.⁶⁸

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, bâtinî ilmin yer aldığı tasavvufî kitaplarda zâhirî ve bâtinî anlamda arınmak, sâlih amel, ahlâkî fazilet gibi muhtelif mevzûlara yer verilmiştir. Bununla birlikte daha özel olarak âriflerin ervâh-ı şerife ve kulûb-ı sâfiye ve esrâr-ı zekiyye ve nüfûs-ı tâhirelerine feyiz veren asârâ müte'allik husûslar da söz konusu kitaplarda izâh edilmiştir.⁶⁹

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre zikri geçen nüfûs-ı tâhire üç kısımdan müteşekkildir: Birinci kısım, ahvâl-i ma'neviyye ve hâlât-ı rûhâniyyedir. Ya'nî mânevî ve rûhî hâllerdir. İkinci kısım, mükâşefe ve müşâhede diye ta'bîr edilen letâfi-i ihsâniye ve ma'ârif-i îmâniye'dir. Nüfûs-ı tâhire'nin üçüncü kısım ise hârikulâde kerâmetlerdir.⁷⁰

g. Kerâmet

Terim olarak kerâmet, peygamberlik iddiasıyla ilgili olmaksızın kişide hârikulâde bir hâlin zuhûr etmesidir. Eğer böyle bir kimse amel-i sâlih sahibi değilse o hârikulâde hâl, istidrâc adını alır. Peygamberlerde ortaya çıkan hârikulâde hâllere ise mûcize denir. Bu anlamda kerâmet Hak Teâlâ'nın velî kulu- na ikrâmıdır. Kerâmet iki çeşittir. Mânevî ve hakikî kerâmet ilimde, ibâdette, taatta, amelde, edebde, insanlıkta gösterilen üstün meziyet, haslet ve faziletlerdir. Kevnî ve sûrf kerâmet, uzun mesafeyi kısa zamanda alma, az gıdayı çoğaltma, su üzerinde yürüme, ateşte yanmama gibi hârikulâde olayların gerçekleşmesidir. Sûfiler bu tür kerâmetlere fazla önem vermezler ve bunun mekr-i ilâhi olmasından korkarlar.⁷¹

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre kerâmetler, Hak Tâlâ'nın tasarrufu altında olup, her bir ferdin istididâdınca Rabbânî hikmetinin gerektirdiği şekilde vuk'u bulur. Bilindiği üzere Hak Teâlâ'ya ulaşan yollar, alınan nefesler sayısı adedindedir. Yol bu kadar çok olunca kerâmete dâir ahvâlin ortaya konulmasında bir fayda yoktur. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre sıradan bir insanın yaşadığı rûh hâli bile öncesi ve sonrası itibâriyle farklı olduğuna

68 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn Tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 5b.

69 age, no: 30, vr. 6a.

70 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 1706, vr. 6a.

71 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 307-308.

göre, Hak âşığı velîlerde vâkî olan hârikulâde durumların birbiriyle mukâyesesi elbette mümkün değildir. Ona göre kerâmetleri izâh etmek mümkün değildir.⁷²

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, kerâmetin neticesinde bir ilim hâsıl olmaz. Çünkü sâlik, kendi hâlinin öncesi ve sonrasını tam olarak müşâhede edemediği için, bunları birbirine kıyasla ilim elde edilmez. Ona göre sâlik-i mübtedî gayreti neticesinde önceki kemâl sâhibi âriflerin ahvâlinde bir hâlet-i müstahsene vukû' bulunduğu zaman, sâlikin yapacağı iş, bu duruma hamd ve senâ etmek olmalıdır. Zîrâ bununla, sâlikin mücâhedâtının neticesi ziyâdelenmiş olur. Zuhûr eden hârikulâdelik karşısında sâlik, bunun makbûl-i ilâhî olduğuna hükmeder. Dolayısıyla vâridât-ı ilâhiyenin hikmeti ile sâlikin yakîni, ihsânı ve îmânı artar. Eğer hâl-i müstahsene henüz vukû' bulmamışsa sâlik bekler, bu durum gerçekleşince de bunun atıyye-i Rabbâniyye olduğunu bilir ve edeb ile bunun şükrünü edâ eder. Böyle bir kişi âlim değil de câhil olduğunda bu hâlin vukû'una dâir ilmi olmadığından hâlât-ı aliyyeden gâfil olur.⁷³

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre kerâmete nâil olmak için, vâridâtı kesbde sırr-ı azîm önemlidir. Her ne kadar bunlar sâlik-i sâdık indinde gerçek maksad değilse de kalbi teşvik anlamında büyük önem arz eder. Ârifler için elbette kerâmetin bir faydası yoktur; fakat Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre mübtedî olan sâliklerin bu yönde beklentileri olabilir. O bu konuda şu örneği verir: Küçük bir çocuğun eline kuru üzüm veya ceviz vermedikçe ağlaması durmadığı gibi mübtedî olan sâlik de bu tür hâl ve işâretleri görmeyince rahat edemez der. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, kerâmetin âşikâre olmaması daha evlâdır. Çünkü bu rûhî hâller büyük bir mücâdelenin neticesi olduğu için, fânî olan dünyâdan ziyâde bâkî olan âhirette karşılığının alınması daha dâimdir. Ona göre zaten pek çok velîde dünyâda bu tür hâlât ve kerâmât da gerçekleşmez ve dolayısıyla gayretinin sonucu âhirete kalır. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, ârifler nasıl çabalarının karşılığında ikrâm ve fazîleti âhirette alacak ise, zâlimler de küfürlerinin neticesi olan cezâlarını daha bâkî olması bakımından âhirette alacaktır. Nitekim kâfir ve zâlimlerin küfürlerinin ve zülûmlerinin karşılığı dünyâda verilmeyip, âhirete

72 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 6a.

73 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 1706, vr. 8b-9a.

te'hir eder. Dolayısıyla sâlik olan kimsenin bu kerâmâtı maksûd-ı aslî zannedip, dünyâda bununla iktifâ etmemesi gerekir.⁷⁴

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, kerâmetin varlığı kabul edilmelidir. Bu anlamda ona göre kerâmetin en değerli olanı, ibâdete taalluk eden çok amel ile nefis tezkiyesidir. Bir kimseye zerre kadar nefsindeki ayıbın münkeşif olması semavât ve arzda bütün cereyân eden inkişâftan kendisine daha hayırlıdır. Zîrâ nefsinden o ayıp münkeşif olunca, kişi kendini o kusurdan temizlemeye gayret eder. Böylece necât ve selâmete ulaşır.⁷⁵

h. Sûfilerin Makâmât ve Derecâtı

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre kerâmette olduğu gibi sûfilerin makâmât ve derecâtının da tafsîli olarak izâhı mümkün değildir. Ona göre sûfiler, intisâb ettikleri tarîkatın ilmî ve amelî yönünde mesâfe katettikleri zaman istenilen kemalât derecesine ulaşırlar. Bu anlamda belirtilen derecelerin ilki Nebvî şerîati ve ilâhî kânunları uygulayarak zâhirini düzeltmek ve temizlemektir. İkinci derecesi ahlâk-ı zemîme yani kötü ahlâktan ve istenmeyen melekelerden bâtınını temizlemektir. Üçüncü derecesi şüphe ve evhâm gibi husûslardan nefsinin arındırılmasıdır. Dördüncüsü ise Hak Teâlâ'nın kemâline nazar edip ve celâlini mülâhaza etmektir.⁷⁶

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, zâhir ulemâ da bâtın ulemâ da şerî'at denizden kendilerine uygun olacak şekilde istifâde ederler. Ona göre Mevlâ'ya tâlib olanlar, özellikle sûfî kitaplarını mutâlaa etmelidir. Fakat kitabı mutâlaa ederken alanında iyi yetişmiş kimselere danışılması gerektiğini söyler. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, sûfî kitaplarında meşâyih'in nefsinin bereketi vardır. Dolayısıyla her gün bunlardan en az bir varak mutâlaa edilmelidir. Bu anlamda ona göre en faydalı olan kitaplar ise İmâm-ı Gazâlî ile Abdulvehhâb Şa'rânî'nin kitaplarıdır. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, İmâm-ı Gazâlî'nin ve Şa'rânî'nin kitapları etraflıca tetkik edildiğinde istenilen te'sir hâsıl olur ve evliyâ ahlâkı ile tahalluk vuku' bulur.⁷⁷

74 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 1706, vr. 9a-9b.

75 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 28a.

76 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 1706, vr. 9b-10a.

77 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 30b.

i. Tasavvuf erbâbına sûfî ismi ne zaman verildi?

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, tasavvuf erbâbına sûfî isminin ne zaman verildiği konusunda Kuşeyrî'nin eserine müracaat eder.⁷⁸ Kuşeyrî'den ictibâsla der ki: Hz. Peygamber'in vefatından sonra saâdet asrının efdali için sahâbe adı verildi. Çünkü risâlet ve nübüvvet unvanından sonra sahâbe dışında fazîletli bir unvan yoktu. Hz. Peygamber'in risâletini görme şerefine erenler, bir süre sonra inkıza uğrayınca onları görenler tâbiîn adıyla anıldılar.⁷⁹ Fakat sonrasında bazı ihtilâflar çıkıp, her merâtibin fazîletince zühhâd ve ubbâd gibi kavramlar kullanılmaya başlandı. İlerleyen dönemlerde bid'at ehli zuhûr edince bunların arasında zuhhâd ve ubbâdlar bulunduğu için ehl-i sünnet'e tâbî olan ve dîni muhâfaza edenlere mutasavvıfiyye denildi.⁸⁰ Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre sûfiler, hakîkî itikâdda, amel-i sâlihte, faydalı ilimde, güzel ahlâkta kendilerinden öncekilerinin yolunu tâkib edenlerdir. Müellifimiz bu husûstaki düşüncelerini şöyle açıklar:

İ'tikâdât-ı hâkka ve mücâhedât-ı şâkka ve ulûm-ı nâfî'a ve a'mâl-i sâliha ve ahlâk-ı hamîde ve ahvâl-i cezîlede zikir olunan eslâfa tâbî' ve onların mesleklerine sülûk edenlerdir.⁸¹

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, sûfî ibârelerini bilme ve tanımada ârif olmak gerekir. Sâdece bilip, hâl ile farkına varılmadığı zaman, balı görüp yemeyenler gibi bunlar da sûfîliği inkâr ederler. Ona göre kimi âlim ve âbidler bu gruptandır. Bunlar tasavvufî meseleleri iyi tahkik etmedikleri için sûfilere mübtedî'nazarıyla bakarlar.⁸² Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre dünyâ ve âhirette ârifin derecesi, derece-i ulâdır. Dolayısıyla âriflerin kitaplarını mutâlaa etmek faydalıdır.⁸³

j. Sûfilerin Cezbe Hâlinde Söylediği Sözlerin Hükümü

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre muhabetullâhın sekri ile zuhûr eden tevâcüd hâli helâldir. Fakat zikir esnâsında nağmenin tesiri ile vuku' bulan

78 Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, haz.: Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul: s. 1999, s. 95.

79 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 7b8-a

80 age, no: 30, vr. 8a.

81 age, no: 30, vr. 8a.

82 age, no: 30, vr. 18a.

83 age, no: 30, vr. 19a.

hâl ise câiz değildir. Rahman'dan zuhûr eden cezbe hâli ile olan raks ve say-hâda sakınca yoktur. Şeytândan hâsıl olan ise elbette tehlikelidir.⁸⁴ Fakat ortaya çıkan sekr hâlini, dışardan tam olarak anlamak mümkün değildir. Dolayısıyla bu, ancak kişinin rûh hâliyle alâkalı bir durumdur. Bilindiği üzere sâlik sekr hâlinde iken rûhî coşkunuğa bağlı olarak birtakım uygun olmayan sözler sarf edebilmektedir. Ona göre tevâcüd hâli muhabbet-i ilâhiyyeyi tahrîk nazarıyla işleniyorsa bir sakınca yoktur.⁸⁵

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre şatahât sözlerin Hakk'ın ilhâmı mı yoksa şeytânın vesvesesi mi olduğunu ya da bu ifadelerin sâdik makâmında mı yoksa mağrûr makâmında mı söylendiğinin iyi belirlenmesi gerekir. Bununla birlikte Âkifzâde Abdurrahim Efendi ehl-i bid'at kitaplarında yer alan hulûl, ittihâd, zındıka, ilhâd gibi îmânı zora sokacak hâl, işâret ve kavramların da iyi idrâk edilmesi gerektiğini belirtir. Ona göre bunların ıstılâhî anlamları iyice tetkîk edilmeden istenilen hâsıl olmaz.⁸⁶

Sonuç olarak Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre sûflerin sekr hâlinde söylediklerine îtimâd edilmemelidir. Çünkü sûfî, ehl-i sünnete muhâlif olan cümlelere lisânını kaptırmaz. O, efdâl olan kelime-i tevhid zikrini telkîn eder. Ona göre seyr ü sülûk yolunda ilerleyen sûfî, farz ve vâcib olan husûslarda Allah'a tam itaat eder. Ehl-i sünnet akâidini muhafazaya gayret eder. Her dâim bu mes'ûliyetinin farkındadır.⁸⁷

k. Muhabbet

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre ârifler makâmının üstünde muhabbet vardır. Ona göre hubb-i dünyâyâ bulaşan kimse, elbette böyle bir makâma ulaşamaz. Bu anlamda kalbinde zerre kadar dünyâ sevgisi bulunan kimse ilâhi yakınlığa mazhar olamaz. Nitekim İlâhi yakınlıkta arzu edilen, muhabbet-i ilâhiyye'dir. Ona göre muhabbet-i ilâhiyenin sâlik üzerindeki te'siri sekr, sahv, mahv, isbât, istiğrâk-ı fenâ, fenâ içinde fenâ, mükâşefât-ı irfâniyye ve ezvâk-ı vicdâniyyedir.⁸⁸

84 age, no: 30, vr. 8a.

85 age, no: 30, vr. 8b.

86 age, no: 30, vr. 9a.

87 age, no: 30, vr. 9b.

88 age, no: 30, vr. 8b.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre kavm-i hâs olanlar, letâif-i melekûtiyye ile ma'ârif-i âliye tarafına teveccüh ederler ve kalplerindeki muhabbet ile vecd-i zevk mertebesiyle muttasıf olurlar. Dolayısıyla Allah ve Resûlü'ne muhabbet emr-i azîmdir. Bu anlamda evliyâ-i kirâm indinde i'tibâr edilen muhabbet her ehl-i îmânda bulunmayabilir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre aslında böyle bir muhabbet vâkî' olmazsa *îmân sahîh olmaz*. Aynı şekilde tevekkül, ihsân ve irfân gibi husûsların buna kıyâs edilmesi gerektiğini söyler.⁸⁹ Ona göre âriflerin asıl muhabbet ve tevekkülleri, muhabbet-i hâssa ya da tevekkül-i hâssadır. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre her dâvânın burhânı ve bir mîzânı vardır ki, *İslâm dâvâsının da burhân ve mîzânı*, tevekkül ve muhabbettir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre muhabbet ehli olduğunu iddia eden bazı kimseler, bir belâya uğrasa, kendileri gibi âciz olan bin şahsa durumlarını şikâyet ederler. Bir ihtiyâçları olduğunda bunu gidermek için, bin kapı dolaşırlar. Böyle kimseler hem muhabbet ettiklerini söylerler, hem de hâllerini O'ndan başkasına şikâyet ederler. Allah'tan başkasının yerine getiremediği hâceti, O'ndan gayrısından talep ederler. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, muhabbet eden insan muhtâç durumda olsa bile hâlini başkalarına değil, sadece sevdiğine arz eder. Dolayısıyla insan, mevcûdâtın küllîsine sâhip olan Hak Teâlâ'nın *hâliki, takdîri ve hikmetine* güvenmelidir. Her ne kadar kula irâde verilmişse de durum böyledir.⁹⁰

I. Ahlâk

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, Hakk'ın rızâsına uygun olmayan davranışlar görülmedikçe bir kimsenin salâh üzere olduğu kabul edilmelidir. Bu anlamda bir sufînin sîretine bakarak zâhiri olarak onu tasdik etmede bir mahzûr yoktur. Çünkü kişinin mânevî hâline muttali olmak mümkün değildir. Dolayısıyla sıdk üzere mi kizb üzere mi olduğu kişiye havâle edilmelidir. Nitekim şerî işlerde bizzat kişinin kavline güvenilir.⁹¹ Bununla birlikte salâha haml etmek, ancak kişinin ihbârı ile malûm olunan durumlar için geçerlidir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre kişinin bir mü'min kardeşinden bir kere hatâ sudûr etti diye ona suzianda bulunması doğru değildir.⁹² Nitekim yaşayan ya da vefât eden birine hatâ ile hükümde bulunmak sûizandır. Ona göre yapılması gereken kişinin işlediği münker fiile buğz edip, şahsına buğz

89 age, no: 30, vr. 21b.

90 age, no: 30, vr. 22a.

91 age, no: 30, vr. 10a.

92 age, no: 30, vr. 10b.

etmemektir. Zîrâ belki bu kişi tevbe eder, Hak Teâlâ da ona mağfîret eder. Dolayısıyla ona göre bir mü'mini tahkîr etmek doğru değildir.⁹³

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, her grupta bid'at ehli kimselerin bulunma ihtimâli vardır. Dolayısıyla sözlerin en güzeline ittibâ' etmek gerekir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre her şahsa güvenilmediği gibi, kitaplarda yer alan söz ve düşüncelere de elbette itimâd edilmez. Söylenen her kelâm, şeriat terâzisinde tartılmalı, eğer muvâfık ise kabul edilmeli, değilse reddedilmelidir.⁹⁴ Kişilerde olduğu gibi kitaplarda da ahlâkî öneme dikkat eden Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, kitab mütaalası ile iştiğâl eden kimse, eğer basîreti varsa ve dînde sahîh bir akâide sahipse bu kişi hangi kitabı mutaala ederse etsin o, ona zarar vermez. Çünkü o, mütâlaa ettiği kitabın sadece faydalı olan kısımlarından istifâde eder.⁹⁵

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, tasavvufa olan bakış açlarına göre insanları üç gruba ayırır. Birinci kısımda olanlar şunlardır: Fark gözetmeden tüm sûflere kalplerinde suizan beseleyen insanlar. Böyleleri tam bilgiye sahip olmadıkları için zanla hareket ederler. Cehâletleri sebebiyle selefîn ilmîne, amelîne ve hâllerine kusur bulurlar. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre böyle kimseler tahkîkî değil, taklid üzere yaşayan mutassıp rûhlu kimseler oldukları için dînî ilimlerde ârif ve kâmil olanları ve bunlara inanan sâdıkları reddederler.⁹⁶ Bazıları da sûfî eserlerdeki tasavvufî hâli anlatan müşkil ifadeleri ya da ıstılahları tam olarak anlayamadıklarından, tasavvuf erbâbının tümüne suizan beslerler. Bununla birlikte tasavvufî eserlere itibâr etmezler. Velîlere karşı edebi terk ederek adâvet üzere olurlar. Bu tür kimseler okudukları sûfî kitaplara itirâz ederler. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre böylelerinin kalbine, melekût âleminin kapıları açılmaz ve bunlar hükm-i aliyeye berekâtından ve nufûs-ı zekiyye teveccühâtından mahrûm olurlar. Hatta bu kimseler, letâif-i rûhâniyye ve ma'ârif-ı melekûtiyye ve fütûhât-ı kalbiyye ve küşûf-ı gaybiyye gibi rûhî vâkıların zerresinden nasiplenemezler. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, bunlar buz gibi donuk, kar gibi soğuk nefislerinde inatçı kimselerdir.⁹⁷ Dolayısıyla evliyâ-i kirâma muhabbet eden, salât ve

93 age, no: 30, vr. 11a.

94 age, no: 30, vr. 12b.

95 age, no: 30, vr. 13a.

96 age, no: 30, vr.13a.

97 age, no: 30, vr. 13b.

siyâm ile meşgûl olanlar, kitâb ve sünnete dâir ilimlerde gâfil olanlardan ve *şerî konularda câhil olanlardan daha üstündür daha sâlimdir.*⁹⁸

Âkifzâde Abdurrahim Efendi insanları üç gruba ayırmıştı. Birinci gruptakilerin özellikleri yukarıda açıklandı. Ona göre ikinci gruptakiler, sûfilere muhabbet ederler; fakat ehl-i keşfin itikâdını vehm ile karşılarlar. Türkçe, Arapça, Farsça kitapları mutâlaa ederler; fakat fıkıh ve kelam âlimlerine suizan ederler.⁹⁹ Böyle kimseler dîn âlimleri üzerine îtimâdları zayıf olduğundan Hak ve bâtili öğrenemezler. Dolayısıyla bu kişiler, hidâyetten uzaklaşıp delâlete sürüklenirler. Böylece bu gruptakilerden bazıları bid'ate, bazıları hulûl ve ittihâda bazıları da i'tikâdî ve şer'î hükümleri inkâr gibi yollara düşerler.¹⁰⁰ Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre bu grubtaki insanlar birinci kısımdakilerden daha kötü durumdadır. Ona göre üçüncü gruptakilerin belirgin özellikleri ise şöyledir: Bunlar ifrât ve tefrîttten ictinâb eden, orta yolu tercih eden, sırât-ı mustakîm üzere olan kişilerdir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre bu tâifedekiler, uluvv-i himmet ve sıdk niyetleri sebebiyle kemâlât derecesine terakkî ederler. Dolayısıyla hâl ve makâmlarda kesbî yolla ilerleme kaydederler. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre bunlar seyr-i rûhânî, sefer-i melekût ve sülûk-ı kalbîyi diğer grubtakiler gibi değil, Kur'ân-ı Kerîm'deki Nisâ Sûresi 95. âyetin mefhûmuna uygun olarak anlamışlardır.¹⁰¹ *فضل الله المجاهدين علي القاعدين اجرا عظيما درجات منه* (cihaddan geri kalıp) oturanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenler bir olmazlar. Allah, mallarıyla ve canlarıyla cihâd edenleri derece itibâriyle cihâddan geri kalanlardan üstün kılmıştır." Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre üçüncü gruptakiler, amel ve akîdelerinin sağlam olması sebebiyle kitaplardan edindikleri bilginin ve şahıslardan dinledikleri kelâmın en güzeline ittibâ ederler.¹⁰² Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre böyle kimseler, kâile ya da müellife değil, sözün hüsn ve kubuh yönüne dikkat ederler. Söylenen sözün ma'lûm, âşikâre anlam ve işâretlerinden faydalanırlar. Bu kimseler, ikinci fırkadaki gibi her bir şahsın ve her bir kitabın söylediği sözün doğru ve yanlış taraflarını incelerler, böylece düşmanlık etmekten ziyâde selâmet yolunu tercih ederler.¹⁰³

98 age, no: 30, vr. 14a.

99 age, no: 30, vr. 14a.

100 age, no: 30, vr. 14b.

101 age, no: 30, vr. 14b.

102 age, no: 30, vr. 14b.

103 age, no: 30, vr. 15a.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, döneminde yazılan eserlerin bâzısının İbâhiyye ve Hulûliyye gibi fırkalar tarafından te'lif edildiğini söyler. Bu tâife-dekiler, sahip oldukları yetenek ve mahâretleriyle batıl mezheplerini fasih ve beliğ bir dille, beyitlerle kalıba dökerek anlatırlar. Özellikle bu konuda evliyânın kullandığı cem', cem'u'l-cem', fenâ, mahv, isbât, sekr, vahdet, kesret, istiğ-râk, gaybet, müşâhede, mükâşefe, vusûl gibi kavramları öne çıkarırlar. *Elbette bu da gâfilleri cezb eder.*¹⁰⁴ Bu grubtakiler, belirtilen lafızlar ile evliyâ-i kirâmın murâd ettikleri mânâdan başka anlamlar kelimelere yüklerler. Dolayısıyla bu gruba âid kitaplar, Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre hîleden kayıtsız değildir. Mânâlar arasında benzerlikler olduğu için câhil kimseler, *bâtıl içerikleri* fark edemedikleri için aldanırlar. Bu gruptakiler, daha da ileri giderek, *bâtıl mezheplerini* revaçta tutmak için zevât-ı kirâmın kitaplarına *bâtıl* konuları dâhil ederler. Onlar, *böyle yaparak ulemâ ile mutasavvıfların arasını açmayı umarlar.* Nitekim bu kimselerden bazıları *Şeyh Şa'rânî'nin Mevrûd*¹⁰⁵ isimli kitabına şeriata göre câiz olmayan konuları dâhil etmişlerdir. *Mısır'da Kâhire ulemâsı buna itiraz ettiğinde o, bâtil kelâmın kendisine âid olmayıp, hîle ve desîse ile sonradan kitabına girdirildiğini isbât etmiştir.*¹⁰⁶ *Şeyh Şa'rânî* kendisinin ilk imzalı nushâsını *dönemin ulemâsına* göndermiştir. *Mısır âlimleri*, bahsedilen *bâtıl* ifadeleri gönderilen söz konusu nushada bulamamışlar, *böylece Şeyh-i mezbûr* hakkındaki suçlamaların yanlış olduğu anlaşılmıştır. Bu tür durumlarının muhtemel olduğunu söyleyen Âkifzâde Abdurrahim Efendi, her kitabı iyice mutâlaa edip tam olarak kâni olduktan sonra ona güvenilmelidir der.¹⁰⁷

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre kişi yüklendiği hak ve sorumluluk ile nefsinin üzerine halîfe durumundadır. Dolayısıyla insan, halîfe olmasının gereği ile ilk önce nefsinin tezkiye ve tezhîb etmelidir. Nefs tezkiyesi, kişinin *bâtınını* ahlâk-ı reddiyeden tahliye etmesi ve zâhirini sâlih amellerle donatmasıdır.¹⁰⁸

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, Resullerin gönderilmesindeki en önemli hikmet, Allah'a dâvettir. Bu ise dâvet olunanların tarîklerinde ve hicretlerinde muhtâç oldukları şeylerin tümünü beyân iledir. Nitekim Hz. Peygamber zâhir ve bâtında ihtiyâç duyulan husûsları açıklamıştır. Onun beyâ-

104 age, no: 30, vr. 15b.

105 Abdülvehhab Şa'rânî, *el-Bahrü'l- mevrûd fi'l- mevâsık ve'l-uhûd, Kâhire 2004.*

106 age, no: 30, vr. 16a.

107 age, no: 30, vr. 16b.

108 age, no: 30, vr. 17a.

nundan vârisleri olan ulemâ, İslâmî akîdelerle ilgili konuları izâh etmiştir. Bu anlamda muhtelif yönleriyle açıklanan akâid'e dâir ilme "kelâm" denilmiştir. Bu konuda elbette çok sayıda kitap te'lif edilmiştir.¹⁰⁹ Fakat bunlar arasında ona göre en şümullu olanı Seyyid Şerîf Cürçânî'nin *Şerhü'l- mevâkıf*'idir.¹¹⁰

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre nebîlerin vârisi olan ulemâ, akâide dâir husûsları beyân ettikleri gibi ef'âl-i ibâda müteallik olan ahkâm-ı hamse yani farz, vâcip, sünnet, haram, mübâh gibi ibâdet, mu'âmelât ve âdâta dâir husûsları da istinbât etmişlerdir. Bunun neticesinde ortaya konulan ilim ise fıkıh adını almıştır. Âkifzâde Abdurrahim Efendi bu konuda Kâdi İyâz'ın *Şifâ'sı*¹¹¹ ile İmâm-ı Birgivi'nin *Tarîkat-ı muhammediyye*¹¹² adlı eserlerini tavsiye eder.¹¹³ Bu anlamda ona göre ihlâs, takvâ, verâ, zühd gibi bâtnî ilimlere âid olan husûsları ise tasavvuf incelemektedir.

m. Takvâ

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, takvânın en önemli boyutunu Hakk'a îtikâd ile sâlih amel teşkil etmektedir.

وما خلقت الانس والجن الا ليعبدون "Ben insanları ve cinleri ancak bana kulluk etsinler diye yarattım"¹¹⁴ kelâmınca hilkatimizin hikmeti ve netîcesi takvâdır. Tâmm bir ihlâsla yakîn bir îtikâdla, Allah'ı görür gibi ibâdet edenler ancak ihsân derecesine ulaşır. Çünkü onların niyetleri ubûdiyette istikâmet ve ibâdetin vasfının gereği Mevlâ'ya ta'zîm ve hürmette bulunmaktır.¹¹⁵

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, takvâda karşılık beklenmemelidir. Kula verilen ikrâm, tamâmen Allah'ın lutf-ı inâyetinin bir gereğidir. O bu konuda "İyiliğin karşılığı ancak iyiliktir." âyetinden yola çıkar.¹¹⁶ Âyette buyrulduğu üzere kulun, Hak yolunda hizmetinin kar-

109 age, no: 30, vr. 17a.

110 Seyyid Şerîf Cürçânî, *Şerhü'l- mevâkıf*, İstanbul 1239.

111 Kâdi Ebü'l- Fazl İyâz, *Şifâ'ü'l- mü'minîn*, müt: Mehmed Emin b. Osman, Ârif Efendi Matbaası, İstanbul 1318.

112 Muhammed b. Pîr Ali Birgivi, *Tarîkatü'l- muhammediyye*, İstanbul 1270.

113 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 17b.

114 Zâriyât Sûresi, 56/51.

115 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 19b.

116 Rahman Sûresi 55/60.

şılığı Allah'ın fazl-ı cûdunun gereğidir.¹¹⁷ Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, Hak yolunda hizmeti sebebiyle, Allah'ın kula bir ecri olmaz; bilakis Allah dilerse o kuluna ikrâm ve ihsânda bulunur. Çünkü Ehl-i sünnet akîdesine göre Hak Teâlâ üzerine bir şey vâcip değildir. Bu anlamda sevâb vermek sadece O'nun fazl u keremi ile olduğu gibi azâb etmek de yine O'nun adâleti iledir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi bu husûsta şu âyeti delil getirir: *ولله ملك السموات والارض يغفر لمن يشاء ويعذب من يشاء* "Göklerin ve yerin hükümranlığı Allah'ındır. O dilediğini bağışlar, dilediğine cezâ verir. Allah çok bağışlayan dır ve çok merhamet edendir."¹¹⁸ Ona göre eğer kul, nefsini ecir makamında görüp, kebîr olan Hâlık'ına kulluktan gâfil davranırsa cehâlet üzere olur. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre Allah, fazl-ı keremi ile cennet ni'metlerini verse de durum böyledir.¹¹⁹ Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, Allah kuluna: "Ey kulum korktuğun nâr-ı cahîmi, tamah ettiğin na'îmi yaratmamış olsaydım senin ibâdetinde istihkâm olmaz mıydı?" buyursa kulun bu hitâba cevâbı ne olurdu? Âkifzâde Abdurrahim Efendi göre, bu tâife arasında yer alanlar, fânî olanı bâkî, nâkısı kâmil, habîsi tayyib üzerinde tutan kimseler, dâimâ nimetlerle meşgûl olurlar. Dolayısıyla himmet ve gayretlerini sadece bu yönde sarfettikleri için Cemâl-i hakîkî'nin müşâhedesinin lezzetinden gâfil olurlar. Her ne kadar görünüş itibâriyle gözyaşı döküp, zikir ânında sayhâlar atsalar da, kalpleri inlese de durum böyledir. Buna karşılık ârifler, Allah'a hakkıyla kulluk edeler. Ârifler Mevlâ'nın hizmetinde ta'zîm üzeredirler.¹²⁰ Bu anlamda ârifler Allah'ın va'dini umarlar, va'idinden korkarlar. Dolayısıyla kalpleri celâl ve cemâl sâhibi Mevlâ'ya yakındır. Allah, Resûlu'nün lisânıyla nârdan korkma ve cennet ni'metlerini talep etme husûsunda zâhirde ârifler böyledir. Fakat gerçekte onların korkuları Allah'tandır nârdan değildir. Umutları Allah'adır cennete değildir. Zirâ bu tâife için nâr ve na'imin kendisinde bir te'sir yoktur. Çünkü nârın eseri celâl ve na'imin eseri cemâldir. Dolayısıyla ârifler nezdinde karar Allah'ındır ve talep ancak Allah'adır.¹²¹

117 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 19b.

118 Fetih Sûresi, 48/14.

119 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 20a.

120 age, no: 30, vr. 20b.

121 age, no: 30, vr. 21a.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, ârifler için Allah'ın her bir fiili birer ni'mettir. Hakîm ve kerîm olan Allah'a her bir hareket ve sekînette, zarar ve faydada, hayır ve şerde kendisine fiillerin nisbet edilmesi O'na olan hürmettendir. Bu anlamda kul, Allah'ın hikmetine yakînen îmân eder. Nitekim kul şunu bilmelidir ki, Allah bir sıkıntı verdiğinde ya o kulun günâhını örtmek için, ya derecesini yükseltmek için veyâ helâk edici olan şeylerden onu himâye etmek içindir. Durum böyle iken yine de kul hâlin-den şikâyet eder. Âkifzâde Abdurrahim Efendi bu husûsta şu misâli verir: Şefkatli bir anne, evlâdı hata yapmasın diye ya da bir çukura düşmesin diye onu terbiye eder bazen de darb eder. Aslında her iki eğitim metodu da annenin şefkatindedir. Merhametlilerin en merhametlisi olan Allah Teâlâ için de durum böyledir.¹²²

Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre, belâlar aslında Allah'a daha fazla yalvarmaya vesîledir. Bununla birlikte Allah'ın adâletinin bir gereğidir. Şöyle ki; kişi uğradığı musîbetler ile dünyâda iken muhtâç durumda olduğu kimselerin derecelerine gıpta eder. Fakat âhirette bunun tam tersi yönde olacak ve bu defa geçirdiği ağır imtihanlarla kişi mükâfata nâil olurken, dünyâda iken onun imrendiği kimseler bu sefer ona gıpta edecektir. Böylece Cenâb-ı Hak'ın adâleti tecellî edecektir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'ye göre müsîbetler kula, Allah'ı zikir ve tefekkürden uzaklaşmasın diye verilebilir. Çünkü kul, ihtiyâç fazlası olan ni'metleri tahsîl etmekten imtina' etmez. Dolayısıyla Hak Teâlâ, kulu kendisine daha yakın olsun diye istediğini ondan men eder. Yakınlık vuk'u bulduğunda ise vaktinde men ettiği hâcetini من حيث لا يحتسب "Allah onu beklemediği yerden rızklandırır."¹²³ Hak Teâlâ, bu kelâmı üzere vaktinde vermediğini en güzeli ile yerine getirir.¹²⁴ Bu anlamda ilk isteği yerine gelmediğinde az olan sabrından dolayı kul Allah'an utanır.¹²⁵

Sonuç

Günümüzde Müslüman toplumlar, muhtelif nedenlerle kendilerini ayrıcalıklı kılan kültürel yapılarını kaybetme riski ile karşı karşıyadırlar. Oysa tarihî değerler iyi muhafaza edilip, gerekli tahlil ve tenkid süzgecinden geçirildikten sonra ve en doğru şekilde gelecek nesillere aktarıldığında medeniyetlerin kalıcılığı sağlanabilir. Bu anlamda Âkifzâde Abdurrahim Efendi gibi ilmiyle,

122 age, no: 30, vr. 22b.

123 Talak Sûresi, 65/3.

124 Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri- Abd Efendi, no: 30, vr. 23a.

125 age, no: 30, vr. 23b.

eserleriyle temâyüz etmiş şahsiyetlerin daha yakından tanınması, toplumların mânevî mirâsla olan bağın kuvvetlenmesine vesile olacaktır.

Mir'âtü'n-nâzirîn adlı eseri bağlamında incelemeye çalıştığımız Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin görüşleri elbette bizim belirlediğimiz başlıklarla sınırlı değildir. O, *Mühimmâtü's-sûfiyye* adlı eserinde de tasavvufa dair görüşlerini dile getirmiştir. Âkifzâde Abdurrahim Efendi'nin tasavvufî görüşlerinin tam olarak ortaya konulması için, onun bu mezkûr eserinin de incelenmesi gerekir.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi ile ilgili yapılan çalışmalar yeterli düzeyde olmamakla birlikte, onun *Kitâbü'l mecmû' fi'l-meşhûdi ve'l-mesmû'* adlı eseri Türkçe'ye kazandırılmıştır. Âkifzâde Abdurrahim Efendi, eserlerini genelde Arapça olarak kaleme almıştır.

Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn fi münebbihâti'l-mutasavvifeti't-tâhirîn* adlı eserinde o, tasavvufun önemli meselelerini âyet ve hadîslerin yanı sıra bazı meşhur mutasavvıflardan referans göstererek ele almıştır. Âkifzâde Abdurrahim Efendi, döneminde tartışılan konuları incelerken aşırılıktan uzak ve i'tidalli olma prensibi çerçevesinde hareket etmiştir. Bununla birlikte mezkûr eserin anlatım ve üslub yönünden ağıdalı zengin bir dile sahip olduğu söylenebilir. Makâlemizde bahse konu olan eser, ilim dünyasına henüz tam olarak tanıtılabilmemiş değildir. Bu anlamda *Mir'âtü'n-nâzirîn* gibi eserlerin incelenmesi, medeniyet mirâsımızın daha yakından tanınmasına vesile olacaktır. Bu çalışmanın böyle bir amaca hizmet etmesi beklentimizdir.

Kaynakça

- Abdizâde Hüseyin Hüsâmeddin Yaşar, *Amasya Tarihi*, Necm-i İstikbâl Matbaası, İstanbul 1329-1332.
- Abdurrezak Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fi işârâti ehli'l-ilhâm (Tasavvuf Sözlüğü)*, çev.: Ekrem Demirli, İz Yay., İstanbul 2004.
- Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn fi münebbihâti'l-mutasavvifeti't-tâhirîn*, Süleymaniye Kütüphanesi, Es'ad Efendi, no: 1706.
- Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn fi münebbihâti'l-mutasavvifeti't-tâhirîn tercümesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Osman Ergin Yazmaları, no: 802.
- Âkifzâde Abdurrahim Efendi, *Mir'âtü'n-nâzirîn fi münebbihâti'l-mutasavvifeti't-tâhirîn tercümesi*, Süleymaniye Kütüphanesi, H. Hayri-Abdi Efendi, no: 30.
- Akifzâde Abdurrahim el-Amasî, *Kitâbü'l-mecmû' fi'l-meşhûdi ve'l-mesmû'*, Millet Kütüphanesi, Ali Emiri, Arabi, no: 2527.
- Âkifzâde Abdurrahim, *Kitâbü'l-mecmû' fi'l-meşhûdi ve'l-mesmû'*, çev.: Hikmet Özdemir, İstanbul 1998.

- Ali Rıza Karabulut-Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü't-târihi't-türâsi'l-islâmî fî mektebâti'l-âlem: el-mahtûtât ve'l-matbuât (Dünya Kütüphanelerinde Mevcut İslâm Kültür Tarihi ile İlgili Eserler Ansiklopedisi)*, Mektebe Yayınları, Kayseri ts.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin esmâü'l-müellifin ve âsârü'l-müellifin*, İstanbul 1990.
- Bağdatlı İsmail Paşa, *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli alâ Keşfi'z-zunûn*, İstanbul 1971.
- Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaai Âmire, İstanbul 1333.
- Hayreddin Ziriklî, *el-Â'lâm kamûsu terâcimi li eşheri'r-ricâl ve'n-nisâ*, Beyrut 1992.
- Kaya, Süleyman. Âkifzâde'nin "Mecelletü'l-mehâkim İsimli Eseri Çerçevesinde Osmanlı Fetvasında Değişim", *Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2011, sayı: 40, s. 93-108.
- Olçay, Osman Fevzi. *Amasya Ünlüleri*, çev.: Turan Böcekci, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, Amasya 2002.
- Olçay, Osman Fevzi. *Amasya Şehri*, Sad. Harun Küçük-Kurtuluş Altunbaş, Amasya Belediyesi Kültür Yay., Amasya 2010.
- Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin terâcimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye*, Beyrut, 1957.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1999.